

Значення праць Миколи Ільницького в процесі осмислення поезії Нью-йоркської групи в Україні

Ігор Котик

Творчість Нью-йоркської групи не належить до сфери пріоритетних літературознавчих зацікавлень М. Ільницького. Серед його пріоритетів годилося б назвати творчість молододмузівців, шістдесятників, поетів Празької школи. Серед його улюблених літераторів – Б.-І. Антонич, М. Яцків, І. Калинець. Це автори, чиє письмо на архетипному рівні пов'язане з українською ментальністю. Письменники ж Нью-йоркської групи вирізняються тим, що вони сформувались у позаукраїнському культурному просторі. Більшість із них покинули Україну ще дітьми, а дехто – як-от Р. Бабовал, М. Царинник, М. Ревакович – народилися на Заході. Безперечно, що це значно вплинуло на їхній світогляд і на їхню творчу манеру. Тому цікаво подивитись, як оцінює творчість цієї генерації літераторів, найменше з-поміж інших прив'язаної до української традиції, наш ювіляр.

Серед величезного літературознавчого доробку Ільницького Нью-йоркській групі присвячено такі матеріали:

1. Вступне слово до публікації добірки поезій Богдана Рубчака «Розрив-трава» [4].
2. Український сонях під бельгійським сонцем (післяслово до публікації добірки віршів Романа Бабовала «Безсонні ліхтарі») [5].
3. Автономність слова (післяслово до публікації добірки віршів Марка Царинника «Падіння світла») [6].

4. Меандри внутрішніх краєвидів. Творчість поетів Нью-Йоркської групи [7].
5. Легенди зі світу реальностей (післяслово до публікації добірки віршів Патриції Килини «Сестра блискавки») [8].
6. Нью-йоркська група [9].
7. Літературні традиції поезії «поза традиції» [10].
8. Нью-Йоркська група поетів і національна літературна традиція [11].
9. У фокусі ста дзеркал: Штрихи до портрета Богдана Рубчака [12].
10. Любов і біль Богдана Бойчука [13].

Дев'ять із десяти публікацій надруковано в період від 1989 до 1996 р, тобто тоді, коли про Нью-йоркську групу, хоча їй було вже 30 років, в офіційному вітчизняному дискурсі лише починали говорити. Кажу: «в офіційному», бо в неофіційному були спроби вести мову про цю генерацію письменників уже давно. Серед таких винятків слід назвати рецензію І. Світличного на перше число журналу «Нові поезії», який видавала Нью-йоркська група. (Це число вийшло в світ 50 років тому, 1959 р.) На підставі цього одного числа журналу, де було вміщено по кілька текстів Емми Андіївської, Богдана Бойчука, Жені Васильківської, Богдана Рубчака, Юрія Тарнавського і Патриції Килини, критик зробив такий висновок: «очевидно, що нью-йоркська група залишить помітний слід в історії української поезії» [16, с. 517]. Висновок дуже сміливий, зважаючи не лише на політичну ситуацію, а й на те, що Нью-йоркська група тоді ще була досить молода – невідомо, коли точно Світличний написав цю рецензію (вийшла в світ вона допіру 1990 р. в його книжці віршів, перекладів та статей «Серце для куль і для рим»), але очевидно, що в 60-х, тим часом виникнення Групи датується 1958 р.

Хоча перші публікації М. Ільницького, присвячені Нью-йоркській групі з'явилися ще 20 років тому, на межі 80–90-х, та ґрунтовніші праці було опубліковано уже в середині 90-х – ідеться, зокрема, про «Меандри внутрішніх краєвидів», «Нью-йоркська група» (розділ з книжки), «Літературні традиції поезії “поза традиції”» та «Нью-Йоркська група поетів і національна

літературна традиція». У них М. Ільницький характеризує поезію чільних представників групи – Б. Бойчука, Б. Рубчака, Ю. Тарнавського, В. Вовк, Е. Андієвської та П. Килини – і подає свої міркування з приводу вітчизняного поетичного контексту, в якому група формувалась і розвивалась. Зокрема, він проводить паралелі між творчістю, з одного боку, Нью-йоркської групи, а з другого – «Молодої Музи», Празької школи і шістдесятників. Із «Молодою Музою» нью-йоркців споріднює «передусім відокремлення поезії від політики та відверта опозиція до своїх попередників» (втім, при цьому дослідник зазначає, що «Молода Муза» виростала з тої традиції, з якою вона *декларативно* розривала) [11, с. 451]. Говорячи про Празьку школу, М. Ільницький наводить думку чільного представника Нью-йоркської групи Б. Бойчука, який писав, що настанова «пражан» «служити ідеалам нації», «бути трибунами політичних ідей» не характеризує їхнього справжнього обличчя і не визначає їхнього справжнього внеску в літературу [цит. за: 11, с. 453]. І хоча критик не погоджується з Бойчуком у тому, ніби політичні й історіографічні позиції «пражан» були вторинними, але думка Бойчука важлива для нього тим, що дає підстави припускати, що певний вплив Празька школа на «нью-йоркців» таки мала, якщо Бойчук бачить, скажімо, Маланюка «людиною легко-богемського покрою» [3, с. 15]. Між поезією Нью-йоркської групи і шістдесятників М. Ільницький помітив спільною рисою «націленість на новизну, на утвердження суверенності людської особистості» [11, с. 453]. В іншому місці він скаже, що спорідненість між шістдесятниками і Нью-йоркською групою полягає у прагненні повернути поезії «справжність» і «правду», але якщо шістдесятникам ішлося про «правду факту», то «нью-йоркцям» – «правду на рівні психологічних імпульсів» [7, с. 134]. При цьому дослідник визнавав також, що попри спорідненість існує і те, що віддаляє американських і вітчизняних поетів. Така віддаленість зумовлена передовсім обставинами, в яких формувались і жили ті й ті поети. «Якщо нью-йоркці здобули європейську та американську освіту, інтегрувалися в тамтешнє культурне середовище, то шістдесятники були цього позбавлені, відтак особистісне начало у їхній творчості не так сильно розвинене, як у поетів з-за кордону» [11, с. 454]. Правда,

тут критик вдається до однієї істотної ремарки. Він звертає увагу на те, що поети Київської школи, а також І. Калинець (стилістично близький до них), яких подеколи називають другою хвилею шістдесятництва, значно ближчі до «нью-йоркців», ніж, так би мовити, офіційні шістдесятники (Д. Павличко, І. Драч, Б. Олійник, М. Вінграновський) – вони так само націлені на модерну поезію та на вираження особистісного начала в літературі. Від себе додаю, що самі «нью-йоркці» відкидають власну спорідненість із шістдесятниками, але визнають спорідненість з поетами Київської школи. 13 квітня 1996 р. на Славістичному семінарі у Колумбійському університеті Ю. Тарнавський виголосив доповідь на тему «Нью-йоркська група і Київська школа: поезія двох міст», де визначив такі спільні риси поезики цих угруповань: верлібр; депоетизація мови; глибоко особистісні теми; нераціоналістичність.

Тепер зупинімося на характеристиці поезики окремих членів Нью-йоркської групи у працях М. Ільницького. Найбільше уваги критик присвячує творчості Б. Рубчака, Б. Бойчука та В. Вовк. Віру Вовк вирізняє серед інших учасників групи закоріненість у національну традицію, зокрема в українську фольклорну символіку, в українську обрядовість. Ільницький згадує, як ще за радянських часів прочитав був її вірші, і йому здалося, що деякі образи походять з індіанського фольклору, та згодом довідався, що насправді їхнім джерелом є українська обрядовість.

Про Богдана Рубчака, чий творчості М. Ільницький присвятив велику статтю «У фокусі ста дзеркал» (двічі передруковану), він теж говорив як про поета, що тяжіє до національної традиції, її культурних джерел, але попри те підкреслював, що Рубчак «орієнтований на модернізм» [12, с. 488]. «Реалії сільського побуту чи народних уявлень у його поетичній системі відриваються від звичних усталених зв'язків і потрапляють у незвичайний для себе контекст. Поетові набридло повторювати закостенілі формули, “тягнутись знову на дебелій притчі назад у вічність, мов сценічний витязь”, труїти “назавжди Євшан-зіллям” “струнисту кров, кровисті будні”, кам'яніти “в далечі облудній” (“Лист додому”). Він не хоче повторювати цих формул, бо знає, що вони стали декором, “барвінковим” атрибутом пристосуванської псевдопоезії,

“бандуренням”, що вбиває справжню творчість <...>» [12, с. 489]. Дослідник не уникає і того, щоб сказати про певну опозиційність поезії Рубчака до народної традиції: поняття, які в народній свідомості пов’язані з категоріями морального плану, чиказький поет зіставляє зі словами, подібними за звучанням, але не за значенням, тобто зі словами віддаленими від високих сфер культури і духовності: *хліб* у Рубчака римується зі словом *хлів*; *ріка* – з *недоріка*; *вино* перетворюється на *воду* (що суперечить біблійному перетворенню води на вино) [12, с. 489]. «Поет міняє місцями категорії добра і зла, вірності і зради, ліку й отрути як фактори руху історії, а, може, підкреслює такою заміною їхню відносність, релятивність» [12, с. 490], – пише критик і зауважує, що в Рубчака на рівні епітетів багато тропів-оксюморонів [12, с. 490]. Ільницький характеризує і Рубчакову літературознавчу діяльність. Зокрема, згадує про його давню полеміку з Грабовичем, у якій саме Рубчак мав більше рації, бо «поняття “індивідуальний міф” здобуло права громадянства» [12, с. 497] (Грабович, нагадаю, 1969 р. критикував Рубчака за нібито некоректне вживання терміна «міф» стосовно до авторського письма, а згодом видав працю «Шевченко як міфотворець», чим, фактично, сам собі заперечив). Також Микола Миколайович говорить про вміння Рубчака глибоко й детально аналізувати як класиків (напр. Шевченка), так і модерністів-сучасників; відзначає його працю над двотомною антологією української поезії на Заході «Координати» і над «Зібраними творами» Б. І. Антонича; називає поезії Рубчака культурологічними, його літературознавчі дослідження – поетичними [12, с. 496], а самого американського літератора і науковця – «одним з найерудованіших і найпроникливіших серед українців діаспори» [7, с. 136].

Про творчість Б. Бойчука М. Ільницький теж написав окрему статтю, в назві якої відображено головні теми Бойчукової поезії: любов і біль. З-поміж інших творів поета Ільницький звертає увагу на поему «Любов у трьох часах», аналізує семантику її неординарної структури.

Не так детально писав М. Ільницький про радикальніших своєю творчою манерою Е. Андієвську та Ю. Тарнавського – окремих статей про їхню творчість поки що в ювіляра нема. У статтях же, присвячених Нью-йоркській групі загалом, мовиться,

що поезія Е. Андіївської базується «на розчепленні усталених смислових зв'язків та форм і контурів предметів і явищ. Для поетеси важливо схопити поглядом уламки чогось розбитого, але з цих уламків не реконструювати цілість, якою вона була раніше, в первинному вигляді, а творити нові варіації. При цьому читача вразить точність спостереження і водночас загадковість чи казковість загальної картини» [7, с. 140]. Про поезію Ю. Тарнавського М. Ільницький пише, що «прозаїзація, анатомування світу <...> доходить до естетизації потворного <...>. Проявляється мовби негатив світу, але, може, саме він, цей негатив, виражає його суть?» [11, с. 455]. Ільницький підкреслює радикальність Тарнавського, його віддаленість від української поетичної традиції, але зазначає, що, починаючи з кінця 80-х українська поезія пішла саме тим шляхом депоетизації, який запропонував Тарнавський [11, с. 455]. Таким чином, як бачимо, поезія поза традицією вписується у традицію. Навіть неукраїнка Патриція Килина – і та увібрала у себе українську традицію, бо ритміка її текстів подеколи нагадує ритміку дум (які вона, разом з Тарнавським, перекладала англійською мовою).

Загальним висновком професора Ільницького про місце Нью-йоркської групи в контексті розвитку української поезії можна вважати такий уступ дослідника: «Нью-йоркську групу треба розглядати сьогодні як історико-літературне явище, яке збагатило український літературний процес, наближуючи нашу поезію до тих форм і способів вислову, які виробилися в інших національних літературах, або ж привласнюючи ці форми шляхом перекладу» [7, с. 144].

Тепер про значення праць Ільницького в процесі осмислення поезії Нью-йоркської групи в Україні. Як уже було сказано, перші публікації вченого, що стосуються Нью-йоркської групи, з'явилися на зламі 80–90-х років минулого століття, тобто в період, коли щойно виникала можливість офіційно говорити про цих поетів. Ільницький опублікував у журналі «Дзвін» (тоді ще «Жовтень») добірки віршів Б. Рубчака, Р. Бабовала і М. Царинника, кожна з яких супроводжувало слово упорядника. У середині 90-х вийшло в світ кілька матеріалів, присвячених групі загалом, – це три статті і розділ у монографії «Українська повоенна

еміграційна поезія», а також добірка поезій Патриції Килини з післясловом упорядника та розлога стаття портретного жанру про Б. Рубчака. І, нарешті, на початку 2000-х – стаття про Б. Бойчука. Матеріали Ільницького мали відкривавчий характер, вони формували уявлення вітчизняного читача про українську поезію в Америці у другій половині ХХ ст. А з цим завданням – проаналізувати українську поезію в Америці у другій половині ХХ ст. – українському літературознавству впоратися нелегко. Подивімось, на якому рівні це зроблено в академічному підручнику «Історія української літератури» за редакцією В. Г. Дончика. Загальний портрет Нью-йоркської групи в «Історії...» дуже вже загальний, не містить ні історичної довідки – передумови створення, основні форми діяльності, еволюція, становище на сучасному етапі, роль в історико-літературному процесі, зв'язок з іншими літературними явищами – нічого з цього немає, як немає аналізу спільних рис поезики (якщо такі є); так що навіть із кількох речень оглядової статті про поезію 60–70-х, автором якої є не хто інший, як М. Ільницький, можна почерпнути більше інформації, ніж із цієї спеціальної. Навіть склад угруповання у загальній статті про Групу подано станом на початок шістдесятих (Б. Бойчук, Ю. Тарнавський, Е. Андієвська, Б. Рубчак, В. Вовк, Ж. Васильківська й П. Килина). Про прихід до Групи нових авторів – Романа Бабовала, Марка Царинника, Юрія Коломийця, Олега Коверка, Марії Ревакович – можна дізнатися хіба що із тієї-таки оглядової статті Ільницького про поезію 60–70-х, але не зі статті про власне НІГ.

Тепер кілька слів про мікропортрети у цьому підручнику. Найбільш стилістично витриманим, інформаційно насиченим, з накресленням еволюції творчого шляху постає портрет Е. Андієвської пера Н. Зборовської. Портрети Б. Бойчука, Ю. Тарнавського Б. Рубчака пера В. Моренця насправді ніякі не портрети, а передруковані рецензії на вибране цих поетів, 1992 р. публіковані в журналі «Сучасність». Однією з рис поезики Тарнавського й Бойчука автор називає статичність – цю ж саму характеристику можна застосувати й до самих «портретів», оскільки в них творчість письменників розглядається без накреслення еволюції. Портретів інших членів НІГ у цій «Історії...» не знайдете.

Тепер погляньмо до однієї з програм для загальноосвітніх шкіл (2002) та підручника, складеного на її основі. (Редактором їх є Р. Мовчан.) Згідно з цією програмою, до Нью-Йоркської групи зараховують Олега Зуєвського – замість Віри Вовк. Відповідно до програмних вимог, у шкільних підручниках НІГ посіла місце недавно. У підручнику для загального огляду творчості НІГ відведено немало місця – цілих три сторінки, підрозділ у розділі Ю. Коваліва «Ідейно-естетичні пошуки українського письменства другої половини ХХ ст.». Зі статті такого обсягу, безперечно, можна сформулювати в учнів певне уявлення про предмет вивчення, однак, як не прикро про це говорити, без дрібних недоглядів, кричущих помилок і хибних тенденцій не обійшлося. До перших належить неточність про журнал «Світо-вид», котрий не був ні «Світовидом», ані піврічником (а кварталником), ані перейменований варіантом річника «Нові поезії», а новим виданням, до якого мали причетність декотрі з авторів та видавців «Нових поезій». До дрібних недоглядів варто віднести також те, що говорячи про екзистенціалізм і сюрреалізм як домінуючі риси поезики Групи, автор забуває пригадати учням зміст цих непростих термінів; це було б не варто зауваження дрібницею, коли б надалі йшлося про дійсно модерні риси поезики членів угруповання, про суголосність українських поетів поетичним пошукам іншомовних поетів, зокрема творчості латиноамериканських поетів, Ф. Гарсія Лорки, А. Рембо та інших відомих учням з курсу зарубіжної літератури авторів. Натомість після таких страшних ізмів Ю. Ковалів чомусь постійно звертається не до новаторських рис, світового контексту, а навпаки, повертає Групу до традицій: мовляв, мала «багато спільного» з «Молодою музою» та «празькою школою» (зберігаю правописні особливості); «антитрадиціоналістські» (так-так, в лапках) декларації «не завжди відповідали художній практиці»; цілий абзац присвячує автор тому, як поетеса Віра Вовк (до речі, *не названа* серед членів Групи, тож учні, мабуть, подумують, що це хтось сторонній виступив проти НІГ) «боронила національну традицію, вбачала в ній «хребет нашого життя» у полеміці проти Бойчука і Тарнавського; про Рубчака тільки те й сказано, що він «заперечував давнє «бандурення»..., але згодом змінив свій погляд на здобутки вітчизняної та світової класики»; про Е. Андіївську

мовиться, що її лірика має урбаністичний характер, але «живиться джерелами релігійної національної лірики... Її багатоплощинна метафора виповнена усталеними смисловими зв'язками». «Усталеними» – ?! Може, це від топоніма *Сталіно* (Донецьк), звідки родом письменниця, вона ж мусить поважати традиції, отже й смислові зв'язки мусять бути усталеними. Як таке можна було написати: метафора Е. Андієвської «виповнена усталеними смисловими зв'язками». Кожен, хто прочитав бодай кілька віршів Андієвської, мусить бути заскочений такою тезою. Але це ще не все. Бо ця теза є не просто хибною, але ще й поганим плагіатом. Про «усталені смислові зв'язки» в Е. Андієвської я вже наводив цитату, трохи раніше. Там було так: «Основні принципи образотворення Е. Андієвської <...> ґрунтуються передусім на *розчепленні усталених смислових зв'язків* [курсив мій. – І. К.] та форм» (М. Ільницький, «Українська повоєнна еміграційна поезія»). Тепер стає зрозуміло, що й інші тези у тому підручнику ростуть із праць Ільницького – а саме, що Рубчак «заперечував давнє «бандурення»; що у НІГ «багато спільного» з «Молодою Музою» та Празькою школою... Але в Ільницького, якщо пам'ятаєте, хоча й ішлося про пошук деякої спорідненості між НІГ та «Молодою Музою» і Празькою школою, та було цієї *спорідненості* (не *спільності* – це все-таки різні терміни) не так вже й багато.

Ще один курйоз, який підтверджує, наскільки важливими джерелами інформації про Нью-йоркську групу є праці М. М. Ільницького. На останній сторінці його статті «Меандри внутрішніх краєвидів» допущено помилку у написанні прізвища одного з поетів: **Бобовал**. Немає сумнівів у тому, що Ільницький добре знає, як слід було надрукувати: Бабовал, бо кількома роками перед цією статтею він писав супровідне слово до власної ж добірки віршів цього, на жаль, тепер уже покійного талановитого поета, котрий, здається, лише один раз побував на українській землі, був дуже відірваним від українського літературного середовища, і навіть його архів (чи є він ще?) сьогодні нема кому перевести до України. Але друкарська помилка пішла, як кажуть, у народ: професор П. Кононенко у своїй хрестоматії для школи подає прізвище бельгійського поета не так, як у статті Ільницького 1990 р., а так, як на останній сторінці статті 1995 р.

Можна говорити також про повторювання тез М. Ільницького і в інших працях, без переключувань, але обмежимося тим, що сказано.

Список літератури

1. Барабаш Ю. Н. У. Група – «поза традиції» як традиція // Збірник Харківського історико-філологічного товариства / Харківський державний педагогічний університет; Харківське історико-філологічне товариство. – Х., 2002. – Т. 9. – С. 131–146.
2. Барабаш Ю. Нью-Йоркская Группа украинских поэтов – «вне традиции» как традиция // Дружба народов. – 2002. – № 8.
3. Бойчук Б. Два штрихи. 2. Штрих до Празької групи // Сучасність. – 1980. – № 1.
4. Ільницький М. [вступне слово до публікації добірки поезій Богдана Рубчака «Розрив-трава»] // Жовтень. – 1989. – № 6. – С. 6–11.
5. Ільницький М. Український сонях під бельгійським сонцем [післяслово до публікації добірки віршів Романа Бабовала «Безсонні ліхтарі»] // Дзвін. – 1990. – № 10. – С. 16–17.
6. Ільницький М. Автономність слова [післяслово до публікації добірки віршів Марка Царинника «Падіння світла»] // Дзвін. – 1991. – № 1. – С. 22.
7. Ільницький М. Меандри внутрішніх краєвидів. Творчість поетів Нью-Йоркської групи // Дзвін. – 1995. – № 7. – С. 129–144.
8. Ільницький М. Легенди зі світу реальностей [післяслово до публікації добірки віршів Патриції Килини «Сестра блискавки»] // Дзвін. – 1995. – № 8. – С. 17–18.
9. Ільницький М. Нью-Йоркська група // Ільницький М. Українська повоєнна еміграційна поезія. – Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – С. 74–115.
10. Ільницький М. Літературні традиції поезії «поза традиції» // Сучасність. – 1996. – № 10. – С. 113–122.
11. Ільницький М. Нью-Йоркська група поетів і національна літературна традиція // Літературознавство: Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації українців (Харків, 26–29 серпня 1996 р.) / Відпов. редактор О. Мишанич. – К.: АТ «Обереги», 1996. – С. 449–457.

12. Ільницький М. У фокусі ста дзеркал: Штрихи до портрета Богдана Рубчака // Ільницький М. На перехрестях віку: У 3 кн. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – Кн. I. – С. 486–507.
13. Ільницький М. Любов і біль Богдана Бойчука // Слово і час. – 2002. – № 12.
14. Історія української літератури ХХ століття: підручник у 2 кн. [ред. В. Дончик] – К.: Либідь, 1998. – Кн. 2: друга половина ХХ століття.
15. Лівенко І. Модель світу та форми її художнього вираження в поезії Юрія Тарнавського: Монографія. – Дніпропетровськ: Січ, 2007.
16. Світличний І. «Нові поезії» // Світличний І. Серце для куль і для рим: Поезії. Поетичні переклади. Літературно-критичні статті. К.: Рад. письменник, 1990. – С. 515–517.